

102/2

KISWAHILI

LUGHA

MTIHANI WA PAMOJA – 2018

Hati ya kuhitimu kisomo cha Sekondari (KCSE)

102/2

MUDA: 2 ½

KISWAHILI

Julai/Agosti 2018

Maagizo

Swali	Upeo	Alama
1	15	
2	15	
3	40	
4	10	
Jumla	80	

Jibu maswali yote

1. UFAHAMU (ALAMA 15)

Somo makala yafuatayo kisha ujibu maswali

Mafuta yanayopatikana kwenye fukwe za bahari, moshi wa magari, takataka na bidhaa nyinginezo zinazotupwa hapa na pale ni vichafuzi vya mazingira. Vichafuzi huathiri afya zetu na kuathiri wanyama pamoja na mimea. Wanadamu wanachafua mazingira yao kwa kila aina ya bidhaa mbaya zakikemikali zinazotoka viwandani au kwenye viwanda vya kawi au nguvu. Bidhaa hizo ni matokeo ya maisha ya siku hizi anayoishi binadamu.

Licha ya ukweli huu, ni muhimu kujua kuwa uchafuzi wa mazingira haukuanza leao. Miaka na miaka iliyopita, viwanda vimekuwa vikitoa mawingu makubwa ya moshi wenye sumu. Hata hivyo, uchafuzi wa mazingira umeongezeka maradufu kutokana na kuongezeka kwa viwanda. Uchafuzi umesambaa ardhini, kwenye anga na majini. Msambao huu unapatikana katika pembe zote za ulimwengu wetu. Je, kuna aina zipi za uchafuzi?

Kwanza kuna uchafuzi wa halianga. Huko juu angani kuna tabaka linalojulikana kama ozoni. Tabaka hili huwa ni ama gesi ya oksijeni na linaunda kinga fulani dhidi ya miale ya jua. Miale hiyo ya jua huweza kusababisha saratani ya ngozi inapomfikia binadamu. Hata hivyo, uchafuzi wa mazingira unaelekea kuliathiri tabaka hili. Vilevile baadhi ya kemikali zinazotumiwa katika friji au jokofu au kwenye mikebe ya marashi ya kupulizia na upakiaji bidhaa, huuharibu ukanda huo.

Aina nyingine ya uchafuzi ni ile tunayoweza kuuita uchafuzi wa kiajali. Huu ni uchafuzi ambao hutokea kama ajali, yaani binadamu hatendi kimakusudi. Mfano mzuri ni meli inayovuja mafuta baharini. Mafuta haya huwaathiri na kuwaua wanyama wanaoishi baharini kama samaki na ndege na hata kuyaharibu mazingira yenyewe.

Miji mikubwa hukumbwa na uchafuzi mwingine unaohusiana na kuwako kwa idadi kubwa ya magari. Magari haya hutoa moshi unaochanganya gesi ambazo huungana na nyingine zinazoletwa na viwanda vikubwa. Mchanganyiko huu unapoungana na maji, husababisha mvua ya asidi. Mvua hili huweza kuiua mimea. Kuathiri majengo na hata kuwaua wanyama wa pori ambao huenda wakayatumia maji hayo. Magari hutoa moshi uliochanganyika na madini aina ya risasi ambayo huweza kuathiri siyo tu mazingira bali pia mfumo wa akili wa binadamu.

Uchafuzi mkubwa unaopatikana katika mazingira mengine yetu ni utupwaji ovyo wa takataka. Fauka ya hayo, watu hufukia ardhini takataka ambazo huweza kuwa na matokeo mabaya kwa sababu ya kupenya kwenye udongo na maji yanayotumiwa na watu na mimea. Kila siku tunatupa takataka bila ya kujali wala kubali. Takataka hizi ni kama makopo, mifuko ya plastiki, mabaki ya sigara au maganda ya matunda. Baadhi ya takataka ni hatari kwa wanyama na

nyingine huweza pia kusababisha majanga kama moto. Aidha, takataka hizi hufanya nazingira yetu yaonekane machafu.

Sote tunajukumu kubwa la kuchangia kupunguza uchafuzi wa kimazingira. Kwanza ni kuelimishana na kutambua umuhimu wa usafi wa mazingira yetu. Tunapaswa kutia takataka zetu katika vijalala maalum au mahali tunapoweza kuzichoma na kuziteketeza. Njia nyingine ni kuhakikisha kuwa tunatunza vitu kama mifuko, chupa na kadhalika ambavyo huweza kuundwa upya na kutumiwa tena. Hali kadhalika, katika miaka ya hivi karibuni. Kumekuwapo na juhudi za kuwahimiza wenye magari kutumia mafuta ya gari ambayo hayana madini ya risasi. Kwa njia hii tutasaidia kuyaboresha mazingira yetu. Vilevile pana umuhimu wa kutilia mkazo utumiaji wa bidhaa ambazo zinaweza kuoza na kuvunjikavunjika au kusagika na kuwa sehemu ya undogo. Hatua ya kwanza ya kupambana na uchafuzi wa mazingira ni kujielimisha na kuwajibika. Kila mmoja akitoa mchango wake tutafanikiwa. Kumbuka kuwa kinga na kinga ndipo moto uwakapo.

Maswali:

(a) Vichafuzi ni nini?

(Alama 1)

.....
.....
.....

(b) Ongezeko la viwanda limechangiaje uchafuzi wa mazingira?

(Alama 2)

.....
.....
.....

(c) Tabaka la ozoni huathiriwaje na uchafuzi?

(alama 2)

.....
.....
.....

(d) Athari zipi zitatokea iwapo mazingira hayatatunzwa? Fafanua.

(alama 4)

.....
.....
.....
.....
.....

(e) Kwa nini miji mikubwa kukumbwa na uchafuzi kuliko sehemu zingine?

(alama 2)

.....
.....
.....
(f) Eleza nui mbili za uchafuzi wa mazingira zilizotajwa katika kifungu hiki.

.....
.....
.....
(g) Eleza maana za misamiati ifuatayo kama ilivyotumiwa katika kifungu.

(alama 2)

i. Msambao

.....
.....
.....
ii. Mazingira

.....
2. UFUPISHO

Soma taarifa ifuatayo kisha jibu maswali yanayofuata kulingana na maagizo.

Utoaji wa Huduma ya Kwanza

Inaaminika kuwa majeruhi wengi katika mikasa ya ajali huaga au huathirika vibaya zaidi kutokana na hali mbaya ya uokoaji. Watu wengi ambao hujitolea kuokoa majeruhi baada ya ajali kama za barabarani, maporomoko ya ardhi au nyumba huwa hawangamui hata chembe jinsi ya kukabiliana na uokoaji. Hatima ya juhudi zao ambazo hulenga kutenda mema ni kuathirika zaidi kwa majeruhi.

Hali ya uokoaji inaweza kurekebishwa kwa kutoa elimu ya huduma ya kwanza kwa umma. Elimu hii yahitajika na kila Mkenya kwani mikasa ya ajali za barabarani na nyinginezo inaendelea kutokea kila siku.

Ajali zinapotokea, si ajabu kuona makundi ya waokoaji wakibeba majeruhi hobelahobela bila kuzingatia madhara wanayoweza kuwaongezea kutokana na ubebaji wao. Kutojua namna ya kumbeba majeruhi kunaweza kumhatarisha na hata kusababisha kifo. Kuna mambo mbalimbali ambayo makundi ya waokoaji yanatakiwa kuzingatia wakati yanatoa huduma ya kuokoa. Kwanza ni muhimu kuchunguza kama kuna hatari yoyote inayoweza ikatokea na kuwatia majeruhi na waokoaji hatarini zaidi. Makundi ya waokoaji yameweza kwa kuliingilia eneo la ajali mbumbumbu kama mzungu wa reli.

Hatua ya pili ni kutafuta idadi ya majeruhi. Pana uwezekano wa majeruhi kutupwa mbali na eneo la ajali. Vivyo hivyo, kuna majeruhi ambao huweweseka haada ya ajali na kuanza kutembea wasijue wanakoelekea. Wengi wao huanguka karibu na eneo la ajali au wakaenda mbali.

Hatua ya tatu ni kuchunguza kama majeruhi amezimia Moyo unapigaje jinsi anavyopumua. Ili kuhakikisha kuwa majeruhi anapumua. Mwokoaji atazame kama kifua

kinapanda na kushuka. Halikadhalika, mwokoaji anaweza kusikiliza au kuguza kifua na kuona kama kuna ishara za kupumua. Iwapo majeruhi anapumua mwokoaji amweke katika hali ambayo itaimarisha kupumua kwake. Anaweza akamlaza chali au kumgeuza kwa pamoja na kichwa chake ili kufungua mkondo wa hewa. Pia mwokoaji ahakikishe hamna chochote kinywani kinachoweza kumsakama. Ikiwa hapumui, mwokoaji anaweza kujaribu kumfanya apumue kwa kupuliza hewa mdomoni mwake.

Fauka ya hayo, upulizaji wa hewa utahakikisha kuwa damu inazunguka mwilini vizuri. Hatua nyingine ni kuchunguza vile amejeruhiwa. Chunguza kama majeraha ni vidonda tu au kuna kuvunjika kwa mfupa na kubainisha ni mfupa upi. Haya yatamwezesha mwokoaji kujua jinsi ya kumbeba majeruhi. Pakiwa na kuvunjika kwa mfupa, ni muhimu kutotumia kiungo kilichovunjika anapobebwa.

Pia kuchunguza vile majeruhi amejeruhiwa, humwezesha mwokoaji kujua huduma ya dharura atakayotumia. Majeruhi akiwa anavuja damu sana, ni muhimu kuzuia uvujaji huu. Iwapo ni kidondoa kidogo, kinahitaji kufungwa ili kuzuia uambukizaji. Mwokoaji anaweza kutumia kifaa chochote kilicho karibu kutolea huduma hizi. Kwa mfano, anaweza kupasua nguo ya majeruhi ili apate kitambaa cha kusaidia kuzuia kuvuja kwa damu au kumfunga kidonda.

Hatua inayofuata ni kumhamisha majeruhi toka eneo la ajali hadi hospitalini. Mwokoaji anaweza kuwatumia watu wengine kutafuta msaada. Wanaweza kupiga simu wakitumia nambari za simu za dharura kama zile za polisi, wazimamoto au makundi ya wataalamu wa shughuli za uokoaji. Nambari hii ya simu huwa 999 popote na huwa haina malipo. Wanaopiga simu ni vyema kutoa maelezo ya mahali ambapo ajali imetokea, ama ya ajali na huduma za dharura zinazohitajika, pamoja na idadi ya majeruhi. Iwapo makundi haya ya uokoaji yameahidi kufika bora kuwasubiri.

Ikiwa makundi ya wataalamu wa uokoaji hayakupatikana, ni jukumu la mwokoaji kuhakikisha majeruhi wamehamishwa na kupelekwa hospitalini. Majeruhi wakiwa wengi ni bora kuanza na wale waliozimia au wenye matatizo ya kupumua kisha kuwaendea wanaovuja damu sana. Baadaye mwokoaji awasaidie waliovunjika mifupa huku akimalizia na wenye majeraha yasiyohatarisha maisha. Ni muhimu kuwabeba majeruhi kwa kutumia machela. Hii hupunguza kuathirika kwa majeruhi. Iwapo hamna machela karibu, mwokoaji anaweza kuunda moja kwa kutumia vipande viwili vya mbao, blanketi, shuka au makoti.

Ujuzi wa huduma ya kwanza ni mojawapo ya mambo muhimu kila mtu anapaswa kuwa nayo.

Maswali:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. MATUMIZI YA LUGHA

(a) Toa mfano mmoja wa

i. Kikwamizo cha meno hafifu

ii. Irabu ya nyuma wastani.

(b) Tunga sentensi sahihi ukitumia

i) Wakati / hali isiyodhihirika

ii) Kiwakilishi cha pekee kimilikishi

iii) Kiashiria cha karibu katika ngeli ya A-wa (wingi)

iv) Kiwakilishi cha a-unganifu (Nafasi katika orodha)

(c) Tambua aina za sentensi zifuatazo (al 2)

i) Mwalimu angalijua angalitia bidii kazini

ii) Bw. Omari aliwasili nyumbani jana akiwa amechoka.

- (d) Andika kwa wingi (al 1)
Ukumbi ulipambwa ukapambika
- (e) Tumia alama hizi katika sentensi (al 2)
- i) Ritifaa
- ii) Kistari kifupi
- (f) ‘Na’ zimetumika vipi katika sentensi hii? (Al 2 ½)
Tutana na tunaposubiri Kamau na Juma wapewe chai na mpishi
- (g) Tambua yambwa katika sentensi ifuatayo (al 3)
Omari alilipiwa karo na Kasimi kwa hundi
- (h) Andika kwa usemi wa taarifa (al 4)
Njeri alilia, “Marafiki zangu, majambazi wamenipiga na kupora pesa zangu zote.
Hali yangu sasa ni mbaya.”
- (i) Changanua sentensi hii ukitumia mtindo wa matawi (al 3)
Mwalimu wao mgeni aliwaletea vitabu ambavyo viliwafaidi mno.
- (j) Tunga sentensi ukitumia vitenzi hivi katika kauli mabanoni. (al 4)
- i) – Pa (fanyika)
- ii) –wa (fanyia)
- (k) Tunga sentensi ukitumia vitenzi vitokanavyo na nomino hizi (al 3)
- i) Maskini

ii) Hofu

iii) Dhuluma

(l) Tambua kikundi nomino na kikundi tenzi (al 3)

i) Kwa kuwa alijitahidi kazini alifaulu

ii) Aliyemletea kitabu ni Yule

iii) Mwanafunzi aliutupa mpira uliokuwa mbaya

(m) Andika viwakilishi vya ngeli vitokanavyo na nomino hizi (Al 1 ½)

i) Amri (Umoja)

ii) Kinyonga (wingi)

iii) Ugonjwa (wingi)

(n) Ainisha maneno yaliyopigwa mstari katika sentensi hii (al 2)

Yeyote atakayefika katika mkutano wa chifu atakaribishwa **vizuri**

(o) Pigia mstari kihusishi na utaje kinaashiria nini (al 2)

i) Mzee anapoketi huona ,mbali kuliko kijana anaposimama.

ii) Mwalimu amesimama karibu na mlango

(p) Sahihisha sentensi hii

Mimi sikunywangi chai ya stiringi (al 1)

4. ISIMU JAMII (alama 10)

(a) Nini maana ya (al 5)

- i) Krioli
- ii) Pijini
- iii) Lingura franka
- iv) Misimu
- v) Lahaja

(b) Huku ukitoa mifano mwafaka, onyesha sifa tano za sajili katika muktadha wa utaalumu. (al 5